

Агропромисловість наступає:

Жінки та навколишнє середовище

Соціально-гендерний вплив агропромислових об'єктів на сільських жінок

Україна відіграє важливу роль у майбутньому глобальному сільськогосподарському секторі. Цьому сприяє наявність чорноземів та пільгові умови ведення бізнесу. Українські землі все більше надаються великим та екстенсивним сільськогосподарським підприємствам з сучасними технологіями, які орієнтовані на експорт продукції. У такій ситуації надзвичайно важливо пильнувати, щоб інтереси місцевих громад поважали та гідно представляли.

Мешканки і мешканці сільських територій України заслуговують на гідні умови проживання та праці. Екологічний вплив від агропромислових об'єктів, який пов'язаний з економічними і соціальними аспектами, повинен бути мінімально негативним для сільських громад. Останнім часом активність членів сільських громад підвищується саме через бажання брати участь у прийнятті рішень щодо стану та розвитку своїх громад, і їх думка повинна бути почутою.

У 2015 р. Національний екологічний центр України у співпраці з кафедрою соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія» провело дослідження соціально-гендерного впливу агропромислових об'єктів на сільські громади в Україні. Метою дослідження було виявити ознаки впливу агропромислових комплексів в Україні на соціально-гендерні аспекти життя сільських громад. Адже соціально-гендерні аспекти надзвичайно важливі для забезпечення сталого розвитку сільських громад, проте для сільських громад вони майже не вивчені, зокрема, і у ситуації можливих екологічних проблем, викликаних агропромисловими комплексами.

У дослідженні використовувався гендерний підхід, що базується на урахуванні різних потреб і ситуацій, в яких опиняються жінки та чоловіки через свої соціальні ролі. Гендерний підхід забезпечує справедливість і рівність, підвищує рівень довіри до влади, ефективність і сталість розвитку, має підтримку міжнародних організацій, сприяє ланцюговій реакції покращення якості життя громади. Зокрема, було зроблено огляд соціального і гендерного розподілу показників, що стосуються аналізу соціальної інфраструктури, житлових умов, зайнятості на ринку праці та умов праці, участі у громадському житті, основних демографічних показників тощо. Дослідження стосувалося трьох підприємств та громад, що проживають біля них: 1) **свиноферми** в Івано-Франківській області (компанія «Даноша»); 2) **ферма для вирощування норки** у Дніпропетровській області (компанія «Агропромінвест»); 3) **птахофабрики** у Вінниць-

кій області (компанія «МХП»). Об'єктом дослідження виступили переважно сільські жінки. У дослідженні було використано дві категорії методів: кабінетне та етнографічне польове. У кабінетному дослідженні інформація збиралася через онлайн-ресурси, статистичні збірки, довідники. В етнографічному дослідженні було проведено виїзд до сіл та розгляд повсякденності досліджуваних сільських громад, їхнього побуту, соціальних і гендерних проблем у власних інтерпретаціях мешканок і мешканців через глибинні інтерв'ю, фокус-групові дискусії та спостереження. Респондентами і респондентками дослідження були мешканці та мешканки відповідних сіл; активісти і активістки місцевих громад; представники органів державної влади і бізнесу.

На державному рівні потреби сільських жінок визнаються не повністю. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. не враховує потреби жінок як окремої цільової групи. Натомість на міжнародному рівні визнано, що розвиток сільських районів значною мірою залежить від залучення жінок сільської місцевості до виро-

Важливу роль у змінах сільськогосподарського комплексу України відіграють міжнародні кредитори – Всесвітній банк (ВБ) та Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), вбачаючи у країні ключову роль у забезпеченні глобальної харчової безпеки.

Наприклад, Миронівський хлібпродукт (МХП), якому належить Вінницька птахофабрика, підтримується МФК, ЄБРР та ЄІБ. Свинокомплекси компанії «Даноша» отримали позики від ЄБРР та МФК. Тому дослідження соціально-гендерного впливу агропромислових об'єктів може послугувати основою для міжнародних кредиторів при розробці та впровадженні їх політик гендерної рівності, які матимуть вплив як на окремі проекти, так і на кредитні лінії для країни.

щування продовольчих сільськогосподарських культур і тваринництва, та до не-сільськогосподарської діяльності.

Становище сільських жінок в Україні: загальні тенденції

Українські жінки, які проживають у сільській місцевості, зіштовхуються з проблемами, що зумовлюються гендерною нерівністю, а також із тими, які відчувають мешканці сільської місцевості. Близько половини домогосподарств у сільській місцевості очолюють жінки, більшість неповних сімей у сільській місцевості – це сім'ї, де є тільки матір. При цьому саме перед сільськими домогосподарствами постають виклики недостатнього економічного забезпечення, нерозвиненості інфраструктури, медичної сфери тощо.

Згідно з даними Державної служби статистики України, в Україні сільські жінки становлять близько 7,5 млн. осіб. У середньому у сільській місцевості розмір домогосподарства є більшим (2,7 людини 2014 р.), ніж у міській (2,5 людини). Та кількість членів домогосподарства у селах переважає не за рахунок малих дітей, а за рахунок людей літнього віку (жінок і чоловіків старше 60 років).

У сільських районах бракує сприятливих умов для поєднання материнства і професійного зростання: за останні десять років закрилося чимало дошкільних закладів, а сама робота у сільській місцевості супроводжується постійним навантаженням на жінок – вони практично не відпочивають, не дбають про своє здоров'я.

Відповідно до даних репрезентативного

Кожна третя жінка в Україні проживає у сільській місцевості

В Україні сільські жінки становлять близько 7,5 млн. осіб

48%

сільських жінок не мають медичних закладів у межах пішої доступності і стільки ж не можуть собі дозволити певні ліки або платні медичні послуги

30%

сільських жінок скаржаться на проблеми з доступністю послуг стоматолога

29%

сільських жінок вважають, що не можуть собі дозволити отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування

Міжнародне та українське законодавство стосовно забезпечення прав жінок, у тому числі, у сільській місцевості, є достатнім, але, певною мірою, носить декларативний характер:

Резолюція про покращення становища сільських жінок Генеральної Асамблеї ООН визнає, що жінки сільської місцевості відіграють важливу роль у розвитку сільського господарства і сільських районів у зростанні продовольчої безпеки та викоріненні бідності; виконують важливі функції з догляду за дітьми, людьми похилого віку та хворими;

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок має прописані заходи щодо ліквідації будь-яких форм дискримінації жінки у сільській місцевості (гідне медичне обслуговування, участь у колективній діяльності, право на гідне життя тощо);

Стамбульська декларація з населених пунктів, ратифікована Україною, ставить пріоритетом комплексний розвиток сільської місцевості та визнає «особливі потреби жінок, дітей і молоді у стабільних, здорових і безпечних умовах життя»;

Конституція України говорить, що не може бути привілеїв чи обмежень, зокрема, за ознаками статі та місця проживання;

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» забезпечує рівні права і можливості у працевлаштуванні та просуванні кар'єрними сходами; роботодавці зобов'язані забезпечити умови праці, які дозволяють жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі, забезпечити їм можливість суміщати трудову діяльність із сімейною.

для України опитування сільських жінок 2014 р., 48% сільських жінок не мають медичних закладів у межах пішого доступу і стільки ж не можуть собі дозволити певні ліки або платні медичні послуги, 30% скаржаться на проблеми з доступністю послуг стоматолога, 29% вважають, що не можуть собі дозволити отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагатиме оперативного втручання або тривалого лікування.

Результати дослідження

Дослідження показало, що загалом компанії намагаються підтримувати політику соціальної відповідальності бізнесу (наприклад, допомога селам у покращенні стану комунально-житлових об'єктів, забезпечення гідних умов праці, підтримки спортивної активності для

працівників, побудова багатоквартирних будинків і гуртожитків для працівників тощо). Однак, не завжди офіційно декларована політика втілюється на належному рівні. Крім того, вона інколи сприймається мешканцями сіл як така, що має несистемний характер.

Розглядаючи соціальні аспекти життя сільських громад, доцільно стверджувати, що першочерговими соціальними проблемами, які постають у центрі уваги сільських громад, є нестача необхідної інфраструктури: дитячого садка, медичного закладу, доріг належного рівня тощо. У сільській місцевості, навіть якщо чоловік і жінка однаковою мірою заробляють гроші на ринку праці, хатня праця та догляд за дітьми є традиційно «жіночим» обов'язком, де чоловік може бути задіяний лише частково.

У сільських районах бракує сприятливих умов для поєднання материнства/батьківства і професійної зайнятості. Саме на плечах жінок – ведення домашнього господарства, яке характеризується браком відповідної інфраструктури. Тому передусім жінки мають потреби у дитячих садочках і іншій відповідній інфраструктурі, наприклад, транспортній.

«Жінки у селі роблять всьо, а чоловіки їздять на заробітки» (60-річна респондентка, Івано-Франківська обл.)

«От дочка моєї знайомої вже три роки не може піти працювати, бо нема кому з дітьми сидіти» (мешканка села Івано-Франківської обл.)

Агропромислові компанії по-різному втілюють ці потреби жінок у своїй політиці соціальної відповідальності бізнесу. Наразі дитячі садочки при досить великих підприємствах в Україні – мало поширена практика. У жодному з трьох сіл Лани, Делієве і Водники в Івано-Франківській області, де мешкають працівниці та працівники компанії «Даноша», немає дитячого садочку. Хоча компанія заявляє про намір побудувати дитячий садочок при підприємстві. Вінницька птахофабрика утримує два дитячих садочки у м. Ладижин, які знаходяться у комунальній власності.

Соціально-гендерні аспекти життя сільських громад стосуються також інфраструктури сіл та умов проживання. Наприклад, вплив промислового тваринництва стосується проблеми зменшення доступу до питної води у селах, що має негативний вплив більшим чином саме на жінок, оскільки вони займаються домогосподарством, і відсутність належного доступу до води значно ускладнює цю діяльність. Також сільські мешканці можуть страждати від руху вантажних автомобілів центральними вулицями, майже постійного неприємного запаху, тріщин на будинках тощо.

Окрім того, діти є вразливою категорією населення. На думку активістів та активісток із Дніпропетровської області, найбільш загрозливий вплив звіроферма матиме на дітей, оскільки вони є найбільш чутли-

вими до погіршень навколишнього середовища.

«Мене турбує, чи буде у моїх дітей здоров'я. Це основна причина, по якій я веду цю всю боротьбу» (активістка, яка виступає проти будівництва звіроферми, Дніпропетровська обл.)

Перемовини з мешканками села в Івано-Франківській області, НЕЦУ, 2015

Інколи респондент(к)и мають суперечливі думки про вплив компанії «Даноша» в селі:

«Сморід стоїть жахливий, зараз Вам то не чутно, але влітку в духоту на вулиці дихнути нема чим» (65-річна мешканка села в Івано-Франківській обл.)

«А якби не «Даноша», то дороги нема кому чистити взимку, це правда» (50-ти річний мешканець села в Івано-Франківській обл.)

Не дивлячись на те, що сільські жінки активно залучені не лише до репродуктивної, а і до продуктивної (оплачуваної) праці та громадського активізму, сільським мешканцям притаманні усталені (радіше – патріархальні) гендерні стереотипи. Зокрема, роль жінки інтерпретується як така, що більше пов'язана з традиційно «жіночими» рисами (емпатичність, комунікативність, вміння налагодити стосунки), аніж з лідерськими та управлінськими якостями.

Сільські жінки мають обмежені можливості працювати на офіційну оплачувану роботу. Сфера обслуговування (робота касиркою у магазині, секретаркою сільського голови) – це та сфера, де, в основному, задіяні жінки. В інших галузях більшість робітників складають чоловіки.

На агропромислових підприємствах, які є великими працедавцями, можуть спостерігатися проблеми з умовами праці: ознаки вікової дискримінації – перевага молодих працівників, практики перевищення нормативного об'єму праці, більший від норми робочий графік, система штрафів, важкі умови праці, труднощі зі створенням незалежної профспілки, робота жінок у нічний час – перелік побоювань респондентки і респонденти з сіл біля Вінницької птахофабрики та активіст, який виступає проти цього промислового об'єкту.

Крім того, існує проблема з розвитком дозвілля. Матері змушені залишатися вдома з малими дітьми. А

ось, наприклад, у досліджуваній Дніпропетровській області єдиним місцем дозвілля у селі є бар. Звідси випливає ще одна проблема – алкоголізм, яка стосується переважно чоловіків. При чому ця проблема може бути як причиною, так і наслідком безробіття. *«Не всі чоловіки у нас господарі. Ось зробив один щось, і все, напився... тут ні роботи, нічого нема. Була б робота, можливо, він би не пив»* (жінка, Дніпропетровська обл.).

Хата та земля для малого присадибного господарства та випасання худоби, с. Шульгівка, Дніпропетровська обл., НЕЦУ, 2015

З одного боку, агропромислові об'єкти можуть надавати робочі місця для жителів і жительок сіл. Наприклад, жінки та чоловіки кейсу із Дніпропетровської області пояснюють своє позитивне ставлення до ферми тим, що молодь матиме змогу залишитись у селі. Оскільки ферма платитиме податки до бюджету села, люди чекають на покращення інфраструктури свого населеного пункту.

З іншого боку, вони можуть перешкоджати малому фермерству (яким займаються також і жінки), яке слабкоконкуренотоздатне поряд із промисловим виробництвом аграрної продукції. Наприклад, звіроферма у Дніпропетровській області зайняла пасовища, позбавивши жінок основного заробітку. Стосовно альтернатив працевлаштування жительок і жителів активісти мають чітку і обґрунтовану позицію – прагнуть розвивати економіку у селі у Дніпропетровській області через кооперативи, зелений туризм та дрібне фермерство, де могли б бути задіяні мешканці села.

Серед рекомендацій компаніям, зокрема, було запропоновано:

- Ввести практики дитячих садків при підприємствах;

- Сприяти поширенню знань серед працівників щодо їх трудових прав;
- Покращити/змінити комунікацію з місцевими громадами щодо потенційних впливів підприємства на навколишнє середовище та взяти думки мешканців до уваги;
- Покращити методи виділення коштів на соціальні проекти з тим, щоб вони були прозоро розподілені на нагальні затребувані громадою програми і була можливість їх моніторингу;
- Регулярне звітування компаніями;
- Враховувати всі ризики, які нестимуть місцеві фермерські господарства, більшою мірою очолювані жінками;
- Працевлаштовувати пріоритетно населення місцевих громад без дискримінаційних вікових та гендерних практик, забезпечити гідну оплату та умови праці;
- Приділити увагу інфраструктурі задля зменшення негативних впливів, зокрема, на дороги, які використовуються компаніями; використовувати альтернативні/об'їзні дороги;
- Ввести практику ознайомлення/тренінгів для керівництва та працівників підприємств, що отримують кредити від міжнародних фінансових установ, щодо соціальних та екологічних вимог міжнародних фінансових установ для реалізації проектів.

Сільські громади та активісти, своєю чергою, мають більш активно залучатися до комунікації з компаніями. Також потрібно залучати жінок до громадської активності та включати гендерний аспект до діяльності організацій.

Немає сумніву, мешканки і мешканці сільських територій України повинні мати достатньо можливостей для участі у прийнятті рішень, працевлаштуванні, гідних умов проживання.

Дослідження виконано на замовлення НЕЦУ у рамках курсу «Гендер і економіка» кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), зима-весна 2015 року. *Керівницю проекту від НЕЦУ: Владлена Марцинкевич, Наталія Коломієць. Керівниця проекту від НаУКМА: кандидатка соціологічних наук, доцентка Тамара Марценюк, авторка курсу «Гендер і економіка». Дослідження проводилося за участі студенток та студентів курсу «Гендер та економіка». З повним переліком авторок і авторів дослідження та детальним звітом дослідження можна ознайомитись на веб-сторінці НЕЦУ.*

**Національний
екологічний центр
України**

а/с 306, 01032, м. Київ, Україна
тел.: (044) 238 62 59
necu@necu.org.ua
www.necu.org.ua

Публікацію було підготовлено за підтримки Фонду розвитку демократії ООН. Зміст цієї публікації є винятковою відповідальністю НЕЦУ і за жодних обставин не може розглядатися як такий, що відображає позицію Фонду розвитку демократії ООН або інших донорів.